

Література

1. Гордиенко М.И. Ясени в лесных ценозах равнинной части Украины/ Автореф. дис... д-р биол. наук. – К., 1971. – 51 с.
2. Иванов Л.К. Физиология растений. – М.-Л.: Гослесбумиздат, 1936. – 368 с.
3. Максимов Н.А. Краткий курс физиологии растений. – М.: Сельхозиздат, 1958. – 559 с.

УДК 557.4

Проф. В.Д. Бондаренко, канд. с.-г. наук – УкрДЛТУ

ПРО ЧУЖОМОВНІ ТА НЕТОЧНІ ЛЕКСИКО-СТИЛЬОВІ КОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІСІВНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Наголошується на потребі формування та уніфікації лісівничої термінології відповідно до семантичних і лексичних особливостей української мови

Prof. V.D. Bondarenko – USUFWT

Foreign lexico-stylistic constructions in Ukrainian forest terminology

The need of formation and unification of forest terminology according to semantic and lexical peculiarities of the Ukrainian language is accented.

Ще Сократ (V ст. до н.е.) зауважував, що точне логічне визначення понять – найголовніша умова істинного знання. Праліси, пущі, ліси України, щодо цієї найголовнішої умови істинного знання про них, потребують ретельної уваги.

Пралісами називають незаймані предковічні ліси. На території Європи найбільше таких лісів збереглося в Українських Карпатах – понад 10 тисяч гектарів. Ознаки пралісів властиві **пуцям** – великим густим, дрімучим лісам. Далеко за межами України відомі пущі Полісся (Цуманська, Любомльська, Ратненська та ін.).

Просто **ліс** – це велика площа землі, поросла деревами і кущами. Синонімічний ряд, розпочатий словом ЛПС, нараховує більше двох десятків слів. Словник епітетів української мови (1998) до слова ліс подає 147 епітетів, але зазначає, що є й інші. Майже 100 спеціальних означень лісу містить Державний стандарт термінів лісівництва (1996).

Сучасне лісове господарство – сфера діяльності і сфера інтересів багатьох людей. Тільки в системі Держкомлісгоспу України працює понад 100 тис. чоловік. У лісотехнічних ВНЗах, коледжах, лісових школах навчається майже 10 тис. студентів і учнів. Термінологічна проблема стосується, отже, значної кількості спеціалістів.

Лісівництво, бортництво, мисливство (в лісових угіддях) – з давніх давен традиційне і престижне заняття українців. Власне через те, формувалася самобутня фахова термінологія. На жаль, наступне колоніальне становище України, перебування її регіонів у складі різних держав перервало процес утвердження цієї термінології, призвело до істотних втрат. На етнічній території українців поширилися запозичення, кальки, штучні мовні конструкції. Причому не тільки у лісівничому побуті, а і в науковій та навчальній літературі. Запозичені терміни фахівці часом перекладали українською мовою, але не завжди знаходили для цього точні і вичерпні аналоги.

Французький філософ і математик Рене Декарт (1596-1650 рр.) радив: *Домовтеся про слова і ви уникнете половини помилок*. В Україні перші дослідження властивостей і функцій термінів сягають у XVII ст. (Києво-Могилянська академія, Г. Кониський та інші вчені). В сучасному розумінні термін – це інструмент наукового спілкування, своєрідний камертон, який дає можливість налаштуватися на розуміння суті того чи іншого явища, поняття. Терміни формують певне науково-методичне середовище, вони повинні точно і однозначно окреслювати зміст явища чи поняття, відповідати мовним правилам. Неточний термін, поспіхом взяте слово певною мірою ізолює людину від предмету дослідження чи обговорення, обумовлює суперечності в тлумаченні тексту. Приклад наведемо тільки один, вельми, на наш погляд, промовистий. У деяких книжках, в т.ч. авторів у лісівничій громаді не останніх, читаємо: "тварини і птахи". А в одинадцятитомному Словнику української мови – 2-й том – слово "гніздо" тлумачиться як "місце, пристосоване *тваринами або комахами* для зимівлі, виведення малят і т. ін.". Птахи і комахи, отже, не тварини? Але в 10 томі того ж Словника зазначено, що тварини – це "будь-які істоти на відміну від рослин і людей?! Плутанини не уникли і укладачі книги "100 найвідоміших образів української міфології" (К., 2002, наук. редактор д-р філолог. наук О. Таланчук), подали в ній розділ "Тварини і птахи".

Вибір терміну, забезпечення його точності вимагає конкретного наукового мислення, спеціальної і загальної (в т.ч. мовознавчої) ерудиції, мовного абстрагування. Явище або поняття спочатку треба окреслити, визначити його параметри і зміст; потім, керуючись критеріями добору слів і словотворення в українській мові, підібрати термін, який би відповідав необхідним і достатнім ознакам, був логічним і точним.

Як і в багатьох інших галузях знань, сучасна українська лісівнича наукова термінологія остаточно ще не сформульована, не всі терміни усталені; не всі вдалі. До речі, тільки в 1933 р., як тоді повідомлялося Народним комісаріатом освіти УРСР, були здані до друку словники (ймовірно, російсько-українські) з зоології, *лісівництва*, метеорології та ще з чотирьох напрямків науки. У світ вони, на жаль, так і не вийшли.

Навіть термін *ліс* не є однозначним, означає ліс, як ліс і в той же час зрубани дерева, деревину (лісовоз – автомобіль для перевезення колод). Інші приклади: *вирубка* і процес вирубування лісу, і ділянка, де ліс рубують; *сходи* – замість паростків; *лісовод* – в значенні лісівник; *деревостій* – як синонім *деревостану*; *насінневі плантації* – замість *насінні*.

В засобах масової інформації не зрідка і беззастережно звучить словосполучення "вирубали (вирубують) Карпати". Але саме тут, а не десь в Європі, збережено згадані вище праліси. На Закарпатті в жовтні 2003 р. під патронатом Ради Європи та Світового фонду природи проведена Міжнародна наукова конференція з проблем пралісів. Участь у конференції брали представники лісівничої науки 26 країн Європи, спільна їх думка: праліси Карпат – природна спадщина світового значення. Термін "вирубали", отже, в контексті зазначеного вживається неточно.

До речі, неточним, не відповідним сформульованій в 1992 р. у Ріо-де-Жанейро главами 179 держав концепції узгодження потреб суспільства з

можливостями природи (наявними природними ресурсами) виявився термін *сталий розвиток*. Втім, у термінотворенні ґрунт логічних побудов часто виявляється хитким, а розвиток подій – позбавленим реальної основи і логіки. Крім "сталого розвитку" можна ще згадати термін "екологія" з його варіантами "екологія душі", "екологія культури" і навіть "екологія природи". Неточним необхідно визнати вираз "природно-заповідний фонд" (антоніми: природний – неприродний, штучний), годилося б "природо-заповідний фонд". Не ідеальною є також абревіатура *лісгосп*.

Деякі терміни виникли внаслідок непорозуміння. Скажімо, дари лісу – ніякі не дари, а данина, яку люди беруть з лісу. У Словник української мови потрапило слово смовзик із зазначенням, що це назва птаха. Такої назви насправді немає, є повзик. Але російськомовний професор з Києва М. Воїнственський в 40-х роках минулого століття народної назви птаха не розчув, в книзі "Корисні птахи України" (1950) подав нісенітницю.

Загалом, ресурси і можливості української мови та її діалектів щодо розвитку, вдосконалення, конкретизації термінів лісівництва (як і більшості наук природничого циклу), інформаційного забезпечення галузі повною мірою не використовуються.

Відома істина: народ, який для творення своєї культури бере чужий зразок, втрачає самобутність. Україні для господарювання в лісах пропонувалося багато чужих зразків – візантійський, татаро-монгольський, турецький, польський, російський, австро-угорський, румунський, інтернаціоналістський. Але жодний з них українською лісівничою наукою і практикою не був канонізований, українське лісівництво у скарбницю світового лісівничого досвіду внесло свої зразки, аналогів яким, практично, немає (степове лісорозведення, заліснення еродованих земель, піднаметові культури тощо). Окреслити ці зразки саме і покликана автохтонна фахова термінологія.

В Україні ще з язичницьких часів побутувало шанобливе ставлення до природи, прагнення жити у злагоді з нею. На цій основі формувалась екологічна складова менталітету українця, а в контексті лісівництва – популярність лісівничої освіти і праці. Тривалий час вищу лісівничу освіту українці могли одержати тільки в метрополії (перший в Україні вищий лісівничий навчальний заклад відкрито 1915 року в м.Харкові). Разом з українцями-студентами потрапляли в метрополію і терміни українського лісівничого побуту.

У великій (588 сторінок) ретельно ілюстрованій книзі "Опыт лесоводственного терминологического словаря" (укладач Петро Вереха, С.-Петербург, 1898) тлумачаться слова з української мови: *сокира, гайок, верша, майдан, цебер*, багато їм подібних. Деякі з наведених у "Словаре" слів тепер мало хто і пам'ятає. Наприклад, *ванда* – верша з вербового прута. Або *смига* – липове лико пізнього здирання (на Рівненщині є містечко Смига).

Частину запозичених чи калькованих з інших мов термінів українського лісівництва можна визнати фаховим жаргоном (прохідна рубка, пробна площа, мірна вилка, лісовоз і т.п.), щодо багатьох інших треба визначитися відповідно до семантики і традицій української мови. Так, синонімами вважаються слова *хвоя* і *шпильки*, але в тлумачному словнику української мови приклади

вживання слова хвоя – з джерел кінця ХХ ст., слова шпильки – з джерел давніших. Шпилькові дерева звучить, здається, краще, ніж *хвойні дерева*. А лісовий настил – шар рослинних залишків, що покриває землю в лісі – краще, ніж *лісова підстилка*. Російському "валежник" найбільш точним відповідником може бути *лісова ламань*, "горельнику" – не горільник, а *згарище*, *згарець*, *згар*, "тропленню" – не тропління, а *стежкування*. А. Швиденко, Б. Остапенко (Лісознавство, 2001) російському "торчки" українського відповідника не знайшли. В. Свириденко, О. Бабіч, Л. Киричок (Лісівництво, 2004) утворили гібрид "сторчки". А "торчки" українською мовою – це стирчаки.

Вживання не зовсім точних, а то і зовсім неточних термінів та означень призводить до поширення в побуті, в літературі неточних знань, помилкових уявлень. Мова, звичайно, не про художній вимисел, гіперболу, метафору – тільки про неточності щодо реально існуючого і реалістично описуваного.

Вік деяких "неточних тверджень" (назва умовна) обчислюється сотнями років. Так, про те, що їжаки на зиму заготовляють яблука, писав ще Пліній Старший (автор 37-и томної "Природничої історії", загинув у 79 році під час виверження Везувія). Відтоді у дитячих книжках, у безлічі ілюстрацій до них їжаків малюють з яблуком на голках, та не з простим лісовим, а з величезним, мічурінським. Але їжак від жовтня до квітня спить, ото ж і ніяких запасів на зиму не робить. Що ж до яблук, то взагалі їх не їсть.

Інший приклад: вовки, нібито, вигодовують дітей людини. Гіпотетично вовк може принести в лігво 2-3 річну дитину. І вовченята можуть "потоваришувати" з малюком. Але вже в серпні вовченята виходять на полювання разом з дорослими, сім'я покидає лігво, нічні її переходи інколи перевищують 50 км. Отже?

Афористично звучить теза про страуса, який при небезпеці ховає голову у пісок. Голова у цього птаха невелика (порівняно з майже 120-кілограмовим тілом), але не настільки мала, щоб не розуміти, що від небезпеки треба спасатися втечею (по сипкому піску страус може бігти з швидкістю до 60 км на годину).

Багато поетичних текстів стосуються лебединої вірності. Лебідь, втрапивши лебідку, піднімається, мовляв, високо в небо, складає крила і... В природі такого не буває, це суперечить її законам. Якщо і побивається лебідь за лебідкою, то тільки до чергового сезону розмноження.

Приклади менше поширених, але від того не менше помилкових тверджень. У відомій пісні "Ясени" (слова М. Ткача) "за селом прокричали лелеки". Ів. Гнатюку (кн. Дім і час, 1989) теж вчулося "лелече" ячання. А лелеки – птахи абсолютно безголосі. "Ластівки гніздечко звили в стрісі" – це із знаменитої "Черемшини". Але ластівки не горобці, гніздо вони не в'ють в стрісі, а виліплюють під стріхою чи під стелею.

На граків часто кажуть ворони, хоч цих птахів легко відрізнити: ворона має сіре забарвлення, тільки голова, крила та хвіст чорні; грак увесь чорний, шкіра навколо дзьоба гола брудно-біла. За біологією ці птахи дуже різні. В повісті "Хелур. Пісня скіфського меча" (С. Яворівський, 2001) стріла, невправно випущена скіфом, попадає у стовбур акації. Але відтоді, як це північ-

ноамериканське дерево почали висаджувати у краях, де колись жили скіфи, не минуло ще і триста років.

Борису Олійнику (1978) на похороні в Санжарах побачились вінки з ялиці. Ялиця – карпатське дерево, на Полтавщині не росте, в ритуальних діях не використовується. В халепу часом потрапляють газетярі. З їх легкої руки дерево берека разом з чагарником клокичкою стають родичами трав'яних рослин орхідей і взагалі завезені з Монголії, а не зростають у нас споконвіку (Голос України, 13.08.03). А хамелеон раптом починає "мінати забарвлення крилець", яких у нього ніколи не було (ЛУ, 25.03.04).

У листі Президентів України "Хто знищує Кончу-Заспу?", підписаному відомими письменниками (ЛУ, 17.07.03), вживається вигаданий термін – мисливський заповідник; а сіра чапля називається рідкісним, занесеним до Червоної книги видом, що не відповідає дійсності.

Необізнаність або неухважність авторів це тільки найбільш видима причина плутанини. Уявлення про менш видимі причинно-наслідкові зв'язки може дати такий приклад. Про ворона (крука) кажуть, що він живе 300 років. Насправді вік ворона 25-30 років. Звідки ж цифра 300? Найвірогіднішим видається таке пояснення. Ворон – осілий птах, гніздо мостить на високому дереві, щороку його підновлює. Іде мимо такого дерева дід з онуком і говорить онукові: коли я був таким як ти, мій дід говорив мені, що бачив цього ворона ще тоді, коли був таким, як я. Отак 300 років і набралось. Дідова дезінформація обумовлена наступним: всі ворони, незалежно від віку і статі, за забарвленням і виглядом абсолютно схожі один на одного, дідів дід бачив далекого предка теперішнього господаря родового воронового гнізда.

Точність, однозначність терміну, – це точність думки, а відтак точність наукових узагальнень і рекомендацій, фахових рішень, державних програм. Саме тому потрібна експертиза термінів, їх уніфікація та стандартизація. Щодо лісівництва, то цю функцію могла б виконувати термінологічна комісія при Держкомлісгоспі України або при Лісівничій академії наук України (ЛАНУ). Створення такої комісії – потреба часу.

УДК 630*22

Асист. Ю.В. Зварич – УкрДЛТУ

ЛІСІВНИЧО-ТАКСАЦІЙНА СТРУКТУРА СОСНОВИХ І ДУБОВИХ НАСАДЖЕНЬ РОЗТОЧЧЯ

Висвітлено інформацію про ріст соснових, дубових і сосново-дубових насаджень в умовах Розточчя. Наведено характеристику основних лісівничо-таксаційних показників (склад деревостану, бонітет, підлісок, трав'яне вкриття, природне поновлення). Проведено порівняльний аналіз цих показників для різних за складом насаджень.

Assist. Yu.V. Zvarych – USUFWT

Forestry and tacsation structure of pine and oak plantings in Rostocha region

In article there is information about growth of pine, oak and pine and oak plantings in Rostocha region. There are characteristics of main forestry and tacsation parameters (structure of plantings, bonitet, undergrowth, natural renewal). There is comparative analysis of these parameters for different for structure plantings.